

Fenyő László — Szántó Judit — József Attila

Háromszög alakban is írhatnám a két költő és közös műzsájuk nevét, a szerelmi háromszögnek azonban alapfeltétele az egyidejűség. Ebben az esetben egymásutániságról van szó, ám ez a tény is a meglepetés erejével hatott rám.

A Párttörténeti Intézet Archívumában kutattam, József Attila és a Bartha Miklós Társaság címen készülő monográfiámhoz keresve anyagot, amikor az úgynevezett 15. Vörös Könyvben, mely Kun Béla 1928-as bécsi lebukása alkalmából készült, a politikai rendőrség által összeállított kommunistagyánús egyének listáján mindjárt a második helyen Pál Judittal találkoztam, akit ma Szántó Juditként tart számon az irodalomtörténet.

„Pál Judit — írja a referátum —, a több ízben szerepelt Szántó Gyula elvált felesége, minden kommunista mozgalomban szerepelt, a Vági-pártban vezetőségi tag is volt.”

A 9. számú gyanúsított: „Fenyő László, a Demény-féle sejtmozgalom tagja volt, a Nyugatba ír kritikai munkákat. Pál Judit mostani barátja, a Vági-párt kommunis-táihoz tartozik.”

Érdeemes elolvasni a 36. számú gyanúsított jellemzését is: „Demény Pál, a róla elnevezett sejtmozgalom vezetője volt. Szerepelt a Szántó Zoltán és Rákosi-féle mozgalmakban, de büntetve nem volt. A MOSZ [Magántisztviselők Országos Szövetsége] kommunista frakciójához tartozik.”

Ami e három információból a leglényegesebb: 1928-ban Pál Judit Fenyő László költő élettársa volt; Fenyő László pedig, miként Judit asszony, az MSZMP aktív tagja és — állítólag — a Demény-csoport munkájában is részt vett.

Alkalmam volt e kérdéstről Demény Pállal elbeszélgetni. Szerinte Fenyő László a húszas évek közepén valóban eljárt a munkásmozgalom legális fórumaira, így az Antialkoholista Munkásszövetségbe (József körút 9.), melynek Demény Pál volt a titkára. Rendezvényeiken is részt vett; bár túlzás lenne azt állítani, hogy Fenyő László „deményista”, tehát az illegális kommunista párt egyik frakciójának aktív tagja lett volna. A politikai rendőrség e feltételezésére a mozgalmi életből jól ismert Pál Judittal való barátsága adott némi alapot.

Itt szükség van egy kis kitérőre. Be kell mutatni Pál Juditot, József Attila későbbi élettársát. Judit két évvel volt idősebb József Attilánál. A kommün alatt — mint maga írja a Kritika 1972/7. számában közölt emlékiratában — kozmetikus-tanonc volt Pesten, a Haris közben. Megismerkedett egy nála alig néhány évvel idősebb, ifjú költőkből, leendő irodalmárokból álló társasággal — egyikük Szántó Gyula, írói nevén Hidas Antal volt.

Judit, ez a „proletár-Csinszka”, barátait mindig a munkásmozgalomból választotta, vagy őt választották a munkásmozgalom sodrában élő írók, művészek.

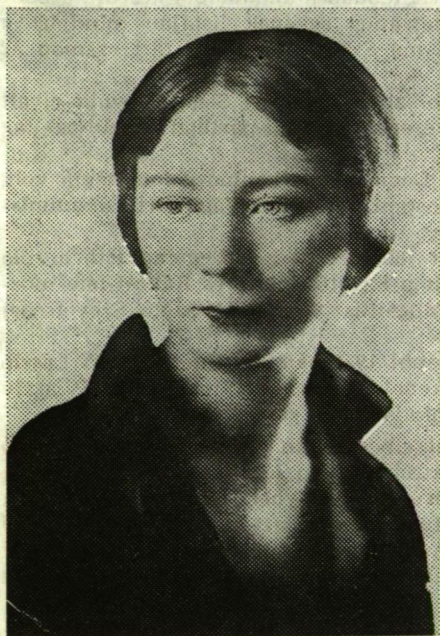
Hidas Antal Világot járt sorok címen megírta Judittal közös éveit történetét. Az Ipolyon átkelve 1920-ban a polgári demokratikus Csehszlovákiába emigráltak. Judit

Rózsahegyen élt, míg élettársa egy fatelepen keresett munkát. Kapcsolatuk ezalatt meglazult, de ismét egymásra leltek és 1921 őszén megszületett a lányuk, Éva. Idézzük fel Hidas Antal néhány sorát e családi eseményről, mert teljesebbé teszi Judit portréját is:

*November volt és hó esett,
mikor Éva kislány született.
Két nappal a szülés előtt
még szavalt az anyja...*

Igen, Judit még terhesen is szavalt, többnyire élettársa (1922 októberétől férje), Hidas Antal verseit és a nemzetközi munkásmozgalom népszerű, Gábor Andor által magyarított verseit. A továbbiakat Szántó Judit — aki férje családi nevét illesztette keresztneve elé — 1954-ben írt önéletrajzából idézzük:

„1924 végén hazatértem Budapestre és a XI. [kerületi] Szoc. Dem.-eknél dolgoztam a baloldali csoportban, ahol Vági Istvánnal szervezője lettem a később megalakuló Magyarországi Szocialista Munkás Pártnak. Itt már munkám nagyobb részét szavalással és kórus betanítással folytattam. Közben elváltam férjemtől [1924. június 22-én] és magamra maradtam négy éves kislányommal, akit magam tartottam el igen keservesen, nehezen.” A válásról így ír említett emlékiratában: „...férjem beleszeretett egy barátnőmbe, én nem álltam útjukat, elváltunk.” (A barátnő Lippay Ibolya volt.)

SZÁNTÓ JUDIT A HÚSZAS, ILLETVE A HARMINCAS ÉVEK ELEJÉN

Judit ezután hamarosan a magyarországi baloldali rendezvények, előadóestek állandó részvevője lett. Hagyatékában fennmaradt néhány előadóest műsora. Így már 1924. november 5-én a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Ferenc téri szervezetének Internacionále-Emlékünnepélyén három verset is szavalt (Adami Conneltől, Kaszák Lajostól és Babits Mihálytól).

1926. október 26-án a Zeneakadémia nagytermében rendezett Uj Föld-esten komolyabb szerephez jutott. Tamás Aladár *Üveglábakon jár a szél* című darabjában

szerepelt; Fülöp Éva, Palasovszky Ödön, Peéry Piroska, Lányi Olga, Szilágyi Endre és Förstner Magda társaságában. A műsor utolsó száma W. Majakovszkij: *Kézkubonyosok* (Munkáskórus). Előadta Pál Judit és a kar.

Az Uj Föld-esten a Nyugat tudósítója, Fenyő László is jelen volt. Nem minden szám nyerte meg tetszését, de az utolsó darabról igen jó a véleménye: „Az est egyetlen kollektív fegyverténye Wladimir Majakovszkijnak, ennek a whitmani talajból kinőtt lírai Kraftmenschnek [vasgyúróknak] munkáskórusa volt, mely ezúttal is a szocialista agitáció hatásos eszközánek bizonyult.”

Minden bizonyjal itt figyelt fel Pál Juditra a Nyugat kritikusa, aki éppen ezekben az években sűrűn forgott baloldali társaságokban, verseit gyakran közölte a Népszava, 1927-től pedig Nagy Lajos folyóirata, az Együtt — Ignó Pál, Illyés Gyula, József Attila és más fiatal írók társaságában.

A bevezetőben idézett „szigorúan bizalmas” jelentés 1928 májusában már „Pál Judit mostani barátja”-ként aposztrofálja Fenyő Lászlót. Pál Judit, aki Csont Judit néven maga is közölt verset a Mában, ekkor már jól ismert előadóművész. Egy 1927. január 15-i meghívó — az úpesti munkáseszperantisták művészestjére — „az Uj Föld művész-társaság tagja”-ként hirdeti s jelentős szerephez — szerepekhez! — jut az Uj Föld április 9-i előadóestjén is. Judit tehát 1924 és 1928 között — mai szóhasználattal — ismert amatőr színjátszó volt. Ebből azonban ötven évvel ezelőtt sem lehetett megélni. „Megtanultam az ernyőkészítést és mint otthon dolgozó munkás, minduntalan ki voltam téve a munkanélküliségnek.” Önéletrajza folytatásában a Vági-párton belüli konfliktusát részletezi, majd így folytatja: „1930-ban összekötöttem életemet József Attilával”.

Következő kitérőnk: Fenyő László és József Attila kapcsolata. Barátságként indult. Fenyő László volt a kezdeményező. 1923 áprilisában jóindulatú kritikát írt a *Szépség koldusáról* a Kék Madárba. Így: „József Attila könyve büszke induló és kétségtelen jeleit hordozza, hogy ez az első stáció nem lesz egyszersmind kora temető-kő.” Nézzük, milyen versek tetszettek Fenyő Lászlónak: „Legsikerültebbek általában paraszti, vaskostömbű parlagi erőket hevertető zsáner-képei, melyek néhány (A jámbor tehén, Részeg a síneken, Éhség) méltán beillene hasonló darabjai közé mesterének, Juhász Gyulának is...”

Ezután következett a már számtalanszor megírt fatális félreértés. Fenyő László 1924-ben elhelyezte József Attila számos versét a miskolci Reggeli Hírlapnál, a honoráriumot azonban nem juttatta el Szegeden gólyaévé tölto barátjának. Nincs értelme nagy jelentőséget tulajdonítani e ténynek; maga a kárvallott is túltette magát rajta és két év múlva — kissé ugyan szűkszavúan — dedikálta *Nem én kiáltok* című kötetét „Fenyő Lászlónak Bpest, 926. jan. József Attila”.

A könyvkapcsolat eddigi tudomásunk szerint egyoldalú volt; Fenyő László kötetei, így az 1928-as *Fojtott virágzás* (néhány szép, Judithoz írott verssel) hiányzanak vagy elvesztek József Attila könyvtárából.

1931-ben mindkét költő a porondra lépett. Februárban megjelent a *Szavak, sebek* című Fenyő László-kötet, egy hónappal később pedig József Attilától a *Döntsé a tőkét, ne siránkozz...*

Hogy mi történt néhány hónappal korábban, arról Judit szűkszavú beszámolóját idéztük: „1930-ban összekötöttem életemet József Attilával.” Judit, érthető okokból, hallgat e kapcsolatot megelőző magánéletéről, illetve csak József Attilával való megismerkedéséről számol be. (1927 óta ismerték egymást s néhány véletlenszerű találkozás után — 1930 őszén — József Attila megszólította: — „Maga, Judit, várjon meg.” Később tegezni kezdte, sőt megkérte: hadd tekintse a menyasszonyának.) Valami tehát elkezdődött s egyszersmind egy másik kapcsolat — Judité és Fenyő Lászlóé — végetért.

Fenyő László kétféleképpen „válaszolt”. 1931 februárjában kiadott kötetében elátkozta Juditot — a verset kíméletből nem idézzük — és József Attila is megkapta a kétségbeesetten dühödő sorokat:

RABLÓ

*Mondd, te nagyétkű, mohó paraszt
inyednek mindegy: mibe harapsz?
töltöttkáposzta, barátod asszonya
falánkságodnak egyként malaszt?*

*Dicsérem magamban az ösztönt,
hogy tőled messzire-megóvott,
most már vallhatod, részegen
kezem csókolva, mennyre szeretsz —
hideg szappannal lemosom a csóкод.*

*S lehets magad a Parasztlázadás,
lehets maga a Forradalom —:
akkor én emigráns leszek,
búzló-körödből elbujdosom,
visszaszegezve utálatom.*

*Rabló! — mától csak ez a neved,
Képmutató! — és ez a neved —
lesz idő: szólhatsz nyájas arccal,
de nem lesz, aki elhiszi neked.*

Fenyő László következő lépése a kritikus bosszúja volt. Ő írt a Nyugatban József Attila negyedik kötetéről. Csak a meggondolatlan, kétségbeesett vagdalkozás magyarázhatja a kitűnő „versérzékenységű” költő-kritikus következő mondatát József Attila egyik — nagy versei sorában is helytálló — költeményéről: „*Ady emlékezete*” című, nyilván kamaszkori versében (leggyengébb a kötetben) a versértő és kritikus József Attilával is megismerkedünk. Aki még nem tudná, e versből adatik tudtára, hogy Ady »verse törvény« és e versek ritmusa — *édes!*”

Némi magyarázat kívánkozik e szubjektíve érthető, de gyakorlatilag elfogadhatatlan állításhoz. A verset 1930. március 23-ra, a Bartha Miklós Társaság Ady Emlékünnepélyére írta a költő s az hamarosan meg is jelent a Népszavában. A *Rabló* című Fenyő-vers — elfogultságai dacára — fontos információt hordoz. A „... lehets magad a Parasztlázadás, / lehets maga a Forradalom...” az 1930-as év elején népszerű szerepre készülő József Attila Előörs-korszakának (és *Ki a faluba* című röpiratának) éles bírálata, de egyszersmind az illegális kommunista párthoz — tehát a Forradalomhoz — közeledő költőről is hírt ad. A bírálat annál érdekesebb, mert egy kívülálló megrajzolta láttelet!

Nyoma van annak is, hogy József Attila és Szántó Judit tisztázták egymás között a Fenyő László-ügyet. 1931 áprilisában Judit egy szavalókórussal rövid időre Gyöngyösre utazott. Ide címezte József Attila Judithoz írott legszebb szerelmes leveleit. Az április 19-i levél néhány sora így hangzik:

„Kedveském, éjjel fél kettő van, fekszem és nem tudok elaludni. Te jártál a fejemben, de nem is a fejemben, — úgy betöltöttél egészen, mint az előbb még a sötétség a szobát. (...)

Néha reggelig is ébren vagyok és dolgozom. Nem azért vagyok ébren, hogy dolgozzam, azért dolgozom, mert valamit muszáj csinálnom, ha már nem tudok elaludni. Ha elfáradok, eloltom a lámpát, behunyom szememet, te jössz megint és tárgyaltalan szorongások lepnek el. Nem valami egészséges vágyódás, — sokkal több annál. Nem is féltés. Semmi, akár csak gyatrán megfogalmazható gondolatom sincs ilyenkor veled kapcsolatban, hanem egészen tetőtől-talpig érzem borzasztó nem-létedet és azt, hogy mégis vagy valahol. Nem tudom elképzelni, hogy hogyan jössz, majd ha jössz, hogyan csöngetsz, hogy lépsz be az előszobába, hogyan veted le a kabátod. Igaz,

talán nem is lesz rajtad kabát. — Most el tudnám mondani szépen, betűhöz méltóan, hogyan jöttél, hogyan mentél az uccán, nem lehajtott és mégsem egyenes fővel, valami halott mosollyal arcodon. De ez nem az igazi, ez már betű.

Azelőtt kinn voltam igazán, most csak nagyon kinn érzem magam a világban, nem érzem magam idehaza, mert te nem vagy itthon. (Itthon, nézd meg, hogy irtam az előbb, — F. L. szokta úgy írni. Ez csak hülye képzelődés, ne bántson téged, — F. L. azóta, amióta beszéltünk róla, most jutott először eszembe. Béke pórusaira.)”

E hosszan idézett, pszichológiai elemzést szinte megkövetelő levélrészlet arról árulkodik, hogy Judit és Attila bármennyire tisztázták is egymás között Fenyő László korábbi szerepét; a távollét napjaiban alig leplezett féltékenységgel tör elő Judit korábbi barátjának az emléke...

A két költő „haragja” — úgy vélem — az évek során elcsitult. Az 1932-es *Külvárosi éjt* még ironikusan ajánlotta „Fenyő Lászlónak, a nagy költőnek József Attila állástalan magyar—francia levelező”, de az 1934-es *Medvetáncot* már szeretettel!

Judit sem neheztelt Fenyő Lászlóra. 1932 nyarán a Halálbüntetés Ellenes Szövetség Szántó Judit által körözött aláírásgyűjtőívét Fenyő László is aláírta — Szegi Pál, Szabó Lőrinc és több régi barát társaságában.

Fenyő László nyolc évvel élte túl József Attilát. A Szép Szó József Attila-émlék-számában megrendítő költeménnyel búcsúzott ifjúkora barátjától és vetélytársától. Idézzük néhány bocsánatkérő — és saját sorsát megsejditő — sorát:

*Kik tajtékoztak ellened, megtehetik mind,
a te szájadban sár, oly tömény hallgatás,
hogy elsápadnak apró földi csöndjeink...*

*Kortársak, fáradtak vagyunk mi is, tört nemzedék,
kik szíjjuk egyre a jövőtlenség legét,
de sorainkban nincsen oly elvetemült,
ki büntetésül érdemelné ezt a kort,
mely emberöltőnk. (...)
Ki tudja, melyikünkben érik már a rák,
melyikünk ellen ólálkodik puskacső,
száműzetés, bitó vagy éhhalál?*

TASI JÓZSEF